

Ὡς γνωστόν πρό εἰκοσαετίας κατά τήν ἐκτέλεσιν λιμενικῶν ἔργων περί τήν τοποθεσίαν «Διαγώνιος», 40 περίπου χλμ. ΒΔ τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Γαλατίστης ἀνευρέθησαν καί ἀνεσκάφησαν κατόπιν κτίσματα ἀναγόμενα κατά τόν ἀνασκαφέα εἰς τό τελευταῖον τέταρτον τοῦ 20οῦ αἰ.¹ Ἐπισημότερον εὗρημα ἦτο μωσαϊκόν δάπεδον διασῶζον ἐπικάλυψιν ἐκ πλαστικῆς τινός ὕλης διαφυλάξαν τεμάχια ἐφημερίδων μεταξύ τῶν στρωμάτων. Αὐτά περιελήφθησαν ἐν τῷ *Corpus Ephimeridorum Macedoniae*² πλήν ἐξίτηλα καταστάνα ὡς ἐπί τό πλείστον δέν ἔτυχον τῆς προσοχῆς τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Ἐσχάτως ὁ Φ. Τζερτζελίδης εἰς ἄρθρον του³ ἐπιχειρεῖ συνόψεις τῶν μέχρι τοῦδε γνώσεών μας περί Μακεδονικῶν ἐφημερίδων, ὀρίσας μάλιστα εἰς τέσσαρας τάς γνωστές. Ὁ Τζερτζελίδης διακρίνει (α) ἐφημερίδας ἐπιτίλους (β) ἐφημερίδας ἀτίλους καί (γ) τάς λεγομένας ἐπετηρίδας⁴. Ἐν Μακεδονία τοποθετεῖ τάς ἐφημερίδας ΔΡΑΣΙΣ⁵, ΕΛ. ΒΟΡΡΑΣ⁶, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ⁷ καί ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ⁸. Ἡδη ἡ Φαντίνα ἀπέδειξεν ἐπιτυχῶς, συσχετίζουσα τά χαρτῶα εὐρήματα μέ ἐπιγραφάς ἐπί ψηφιδωτῶν, ὅτι ἐφημερίς ΔΡΑΣΙΣ οὐδέποτε ὑπῆρξεν καί ὅτι πρόκειται περί κυρίου ὀνόματος Δράσιδος τινός ἐκδόσαντος τεχνουργήματα τινά μετρίας τέχνης ἰδίαις δαπάναις⁹. Ἡμεῖς θά συγκρίνωμεν τά ἐκδεδομένα χαρτῶα κείμενα μέ νεωστί ὑφ' ἡμῶν συλλεχθέντα κατά τήν σωστικήν ἀνασκαφήν Κατερίνης.

1) Μπ. Τυχοθόρσκη: «Ἀνασκαφαί Διαγωνίου» ΔΑΕΚ 64(3126) σσ. 1632-97. Πρβλ. ἐπίσης R. Ruggs: «Διαγώνιος ἢ Τριγώνιον;» BCDR 567(31128) σ. 5κδ.

2) G. Rablito- D. Stronghologlou: «Corpus...» ἀρ. 67898-68017

3) Φ. Τζερτζελίδου: «Συμβολή εἰς τήν μελέτην τῶν Μακεδονικῶν ἐφημερίδων» GGRS 455(3145)34-126

4) ἔα. 42. Διά τάς ἐπετηρίδας βλ. τήν διατριβήν τοῦ Β. Faulkier: «Epetirides», Πεταῖν 3138.

5) Τζερτζελίδης ἔα. 46

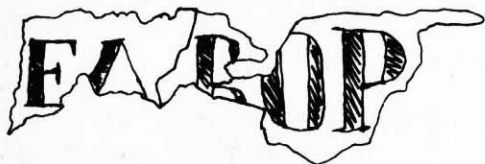
6) ἔα. 54.

7) ἔα. 55.

8) ἔα. 80 καί σημ. 6.

9) Λαΐδη Φαντίνα: *Ἱστορία τῆς Τέχνης* 8, σ. 69-77.

1. **ΕΛ. ΒΟΡΡΑΣ.** Ὁ Τζερτζελίδης ὑποθέτει ἐφημερίδα μὲ παρόμοιον τίτλον στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς

τὴν ὁποῖαν μεταγράφει μετὰ τινος δισταγμοῦ ὡς

ΕΛ ΒΟΡΡΑΣ

Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἐξηγήσει τὸ κενὸν μεταξὺ Λ καὶ Β ὑποθέτει ἐμβόλιμον τελείαν ἐνδιαμέσως. Ὁ σ δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι ὑπάρχει *Iacuna* εἰς τὴν ἐπιγραφὴν, τὴν ὁποῖαν ἤδη ἐπεσήμανεν ὁ Τίρπας¹⁰. Πρόκειται περὶ δύο τεμαχίων χάρτου καὶ ὄχι ἐνός, συγκολληθέντων προχειρῶς παρὰ ἀμαθοῦς τινός παλαιοῦ ἐρευνητοῦ τοῦ 28ου αἰ¹¹. Ἐξ ἄλλου δὲν συναγεται ἀβιάστως ὅτι τὸ δευτέρον ψηφίον εἶναι τὸ Λάμδα. Ἐπι κρατέστερον μοί φαίνεται τὸ Δέλατα καὶ ἡ μεταγραφή ὡς ἐξῆς

ΕΔ [Ω] ΒΟΡΡΑΣ

Πρόκειται μᾶλλον περὶ μιᾶς τῶν γνωστῶν ἐδωτικῶν, ὡς ἀποκαλοῦνται ἐπίτιπλα δηλωτικά στάσεως¹² καὶ μάλιστα, συμφῶνως τῷ νοήματι («ἐδῶ εἶναι ὁ βορρᾶς»), ἐκδοθείσης πολὺ βορειότερον τῆς Μακεδονίας, ἐφόσον ταῦτα τοποθετοῦνται συνήθως περὶ τὸν Ἰστρον ποτ. (Βασίλειος ὁ Μακεδὼν κλ.). Εἰς τὰ εὐρήματα πάντως τῆς Κατερίνης ὑπάρχει τίτλωσις τὴν ὁποῖαν μετέγραψα ἤδη¹³ ὡς ἐξῆς:

[Ω] ΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ

Δὲν συντρέχει ὅπως σὴποτε λόγος νὰ συνδυάσωμεν τὰς δύο ἐπιγραφὰς βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου.

Πρόκειται νομίζω περὶ ἰδιωτικοῦ τιτλαρίου Νικολάου Βορρᾶ τινός ἀκμάσαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 20ου αἰ. εἰς τὸν οἰκισμὸν «Διαγώνιος», ἀναπτύξαντος πιθανόν προσωπικὰς ἀπόψεις εἰς τοπικόν τι «τυπογραφεῖον» (κλακατραβιέ).

Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει περίπτωσηίς ἢ τίτλωσις ΕΛ.ΒΟΡΡΑΣ νὰ ἀναποκρίνεται εἰς Μακεδονικὴν ἐφημερίδα.

10) Ξεν. Τίρπα: *Ἀνέκδοτοι Ἐπιγραφαὶ Πυλαίας*. Γαλάτιστα 3141 σ 334

11) Τίρπας ἔδ. Βλ. καὶ Swlichurgus: «*Italobalkanica*» ἔκδ Σιρμίου. 2704 597 45

12) Ράμμου Δ.: *Γραμματολογία*. Μουδανιά 3109 σ 989

13) Ν. Κριμωτᾶς «*Ἐνας Μακεδὼν διανοοῦμενος*» Φωνὴ τῶν ἐπιστημόνων 34(3144)σ. 32.

2. **ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.** "Όλως άπίθανος μοί φαίνεται τίτλος έφημερίδος με όνομα ευρυτέρας περιοχής. Γνωρίζομεν άλλοθεν έφημερίδας ως ΑΘΗΝΑ-ΙΚΗ, ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΝ, ΩΝΗ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ περίπου συγχρόνου, αλλά πρόκειται σαφώς περί πόλεων και όχι περιοχών"¹⁴. Τήν ύποψίαν μου αυτήν επιβεβαίωσεν έτερον εύρημα τής ανασκαφής Διαγωνίου, ή επιγραφή 64, τήν όποίαν ό ανασκαφεύς δημοσιεύει ούτω:

ΜΙΚΡΑ ΚΙΑΝ[.]ΙΑΓΑ ΣΤΕΝΑ
 ΚΑΙ ΣΠΙΤΙΑ ΧΑΜΗΛΑ Μ[
 ΒΡ.....Τ.....ΟΝΙΑ
 ..ΕΧΕΙ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ[

Μικρα όμως είναι περιοχή μνημονευόμενη από τόν 22ον τουλάχιστον αι.¹⁵ Καρδιά έξ άλλου είναι όνομα χωρίου του 20ου αι. άμφότερα κείνται επί τών άκτών του κόλπου τής Γαλατίστης¹⁶. Υποθέτω όθεν ότι ή ως άνω ύπογραφή ούδέν άλλο είναι ή άπογραφή πόλεων και χωρίων τής Μακεδονίας, δυναμένη νά άποκατασταθει ούτω:

ΜΙΚΡΑ ΚΙΑΝ[.]ΙΑΓΑ ΣΤΕΝΑ
 ΚΑΙ ΣΠΙΤΙΑ ΧΑΜΗΛΑ Μ[ΑΚΕΔΟΝΙΚΑ
 Β[ΡΥΑ]Τ[ΑΞΙΑΡΧΗΣ ΜΑΚΕΔ]ΟΝΙΑ[Σ
]ΕΧΕΙ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ(ΣΠΙΤΙΑ)

"Εχομεν λοιπόν επί τεσσάρων στίχων δύο μνείας τής Μακεδονίας ως περιοχής και ούχι ως πόλεως, ό.έ. δ.

3. **ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.** Ούδαμόθεν άλλη πληροφορία περί του όνόματος. Ό σ. στηρίζεται επί τιτλώσεως εύρεθείσης εις τάφον 20ου αι. έχούσης δε ούτω:

ήτοι κατά τόν σ.: ΘΕΣΣ[ΑΛ ΟΝΙΚΗ]

14) Πρβλ. Corpus Scriptorum Palaeoditae τόμ. 642 σ.3465,4832,4910.

15) Νεοφύτου: «Γεωγραφία» σ.402: "Μικρα(...) ένθα θάλασσαί και διάυλοι". (Α' έκδ. 2544)

16) Νεοφύτου. έ.ά. σ. 316: "Καρδιά, oppidum Ανατολίας και Χαλκιδικής".

Ἐπί τοῦ στρώματος Ε2 τῆς ἀνασκαφῆς Κατερίνης¹⁷ εὑρέθη τιτλάριον ἔχον οὕτω:

Η ΘΕΡΙΖΑΛΩΝ[]ΑΝΗ[
ΑΠΟΔΙΔΕΙ ΠΕΡΙΣ[
ΜΕ ΛΙΓΟΤΕΡ[
ΠΛΗΡΟΦΟΡ[
]ΗΛ. 23[

Πρόκειται βεβαίως περί τῆς θεριζάλωνος, σημαιούσης κατά τόν Tikelino¹⁸ τήν ἀρχήν τοῦ θέρου, συνηθέστατα εὑρισκομένη εἰς στρώματα 20-21ου αἰ.¹⁹ Ἡ ὑπό Τζερτζελίδη δῆθεν «Θεσσαλονίκη» συναφθῆτω μᾶλλον μετά τῆς θεριζάλωνος, λατρευτικῆς περιόδου τοῦ τέλους τῆς 2ας χιλιετίας. Ὅσον διά τό ἴχνος ψηφίου μετά τό ΘΕ—, πρόκειται πιθανῶς περί μικτῆς ὀρθίας ἐπιγραφῆς, κατά τά παραδείγματα πού ἔχομεν ἐκ τῆς περιοχῆς:

ΘΕ^{PI}ΖΑΛΩΝ. Πρόκειται περί τῆς μοναδικῆς γραμματικῆς ὀρθίας ἐπιγραφῆς, τῶν ὑπολοίπων ὄντων ἀριθμητικῶν: π.χ.

$$(a+\theta)^2 = a^2 + 2a\theta + \theta^{2\alpha}$$

Συμπεραίνομεν ἐπομένως ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν φερομένων ὡς ἐφημερίδων ὑπό Φ. Τζερτζελίδου ἀνήκει ὄντως εἰς τήν κατηγορίαν αὐτῶν τῶν χαρτῶν κωδίκων. Παραμένει ὅθεν ἀναντικατάστατος ἡ ἐργασία μας «Υπήρχον Ἐφημερίδες ἐν Μακεδονίᾳ»²⁰ ὅπου διά διαυγῶν παραδειγμάτων ἐξάγεται ἀποφατική ἀπάντησις.

Νεοτάκης Κριμωτᾶς

Κέντρον μεσαιωνικῶν ἐρευνῶν Πανεπιστημίου Γαλατίστης

Πάνος Θεοδωρίδης

17) Ν. Κριμωτᾶς: «Ἀνασκαφαί Κατερίνης» ΔΑΕΚ 84(3146) σσ.1314-19

18) E. Tikelino: «Λατρευτικά μνημεῖα Μάλτας» (Ἄγγλικά μέ λατινική περίληψη), Μάλτα 3104 σ. 66.

19) Βλ. Σύνταγμα Ἀνασκαφῶν Μεσευρώπης, τόμ. 326 ἀρ. 21334, 6238, 7624, 9229, 31240, 56813 (ὅλες τοῦ 3142).

20) Ὁψαρᾶ Εὐ.: «Ἡ ὀρθία γραφή» Γαλατίστα 3138 σ. 344.

21) Ν. Κριμωτᾶς, ΔΑΕΚ 81(3143) σσ. 1018-1432.